

Silviu B. Moldovan

Despre „baltici”

*Ipostaze ale represiunii
politice în România postbelică*

© Editura EIKON

București, Str. Smochinului nr. 8, sector 1,
cod poștal 014606, România

Difuzare / distribuție carte: tel/fax: 021 348 14 74
mobil: 0733 131 145, 0728 084 802
e-mail: difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: tel: 021 348 14 74
mobil: 0728 084 802, 0733 131 145
e-mail: contact@edituraeikon.ro
web: www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de Consiliul Național
al Cercetării Științifice din Învățământul Superior (CNCSIS)

Descrierea CIP este disponibilă la Biblioteca Națională a României

ISBN: 978-606-711-959-6

Tehnoredactor: Mihăiță Stroe

Editor: Valentin Ajder

E I K O N

București, 2018

Cuprins

Argument	7
Abrevieri.....	11
Istoriografia contemporană sub impactul noilor surse primare	13
Rezistența anticomunistă din România și „defecțiunea” titoistă	27
Între instaurarea unui guvern antinațional și o falsă reconciliere națională. Cazul foștilor prizonieri în Uniunea Sovietică	49
„Scânteia” și problema „Sumanelor Negre”	69
Procesul Mișcării Naționale de Rezistență: de la legitimarea „spiritului combativ” la legitimarea prin documentul ilizibil.....	77
Ion Vulcănescu și regimul Ceaușescu.....	97
Mihai Fărcășanu și Mișcarea Națională de Rezistență	121
Despre spionajul „retroactiv”: cazul Alexandru Budiș (1952)	139
Inamicul „necesar”: Horia Hulubei, urmărit de Securitate.....	161
Figuri ale opoziției clandestine la comunizarea forțată a României: cazul Ilie Colhon.....	181
Generali români implicați în mișcarea de rezistență anticomunistă: cazul Nicolae Ciupercă	209
Părintele Dimitrie Bejan, de pe frontul din Est pe frontul nevăzut al luptei spirituale.....	219
Mina Dobzeu, între răspândirea de „manifeste subversive” și „subversiune” prin manifestare în Spirit	229

Argument

„«Dacă o să te gândești mereu la balticii tăi și la lagăre, știi ce o să se întâmple, nu?» – m-a întrebat la Varșovia un prieten care până nu demult admirase fără rezerve înțelepciunea dialectică a Centrului. «O să treci prin viață și o să te afli în fața lui Zeus, iar acesta va întinde spre tine degetul - aici prietenul meu făcu un gest amenințător cu degetul arătător – și va striga: Idiotule! Ți-ai irosit viața ocupându-te de prostii!».

E adevărat că-mi vine greu să nu mă mai gândesc la baltici. Dar câte ceva pot spune totuși pentru a mă justifica. A te ocupa de soarta popoarelor pe spinarea cărora a călcat elefantul Istoriei este dovada unei firi sentimentale și în general nu duce la nimic – cu asta pot fi de acord. Mânia pe care o simți citind memorii din secolul al XVI-lea, în care autorii – cu precădere preoți - notează atrocitățile incredibile săvârșite de conchistadorii spanioli în America este inutilă. Nu-i mai reînvie pe caraibienii uciși de guvernatorul Ponce de León și nu le oferă puțină hrană fugarilor din țara incașilor, urmăriți în Cordiliere de cavalerii care se războiau folosind credința și sabia. Uitarea îi acoperă pe cei învinși, iar cineva care ar citi de zor registrul crimelor trecute sau, și mai rău, și-ar imagina aceste crime în detaliile lor ar încărungi de spaimă sau ar deveni absolut indiferent. (...) Indignarea nobilă împotriva acelor care astăzi încearcă să creeze altă civilizație, folosindu-se de mijloace asemănătoare, nu este lipsită de fariseism. Cartotecile crimelor vor fi păstrate în locuri retrase și sigure, iar când un om de știință al vremurilor viitoare va ajunge, prin praf și fire de păianjen, la aceste volume, va considera acele fapte drept mici infracțiuni în comparație cu imensitatea operei săvârșite. Mult mai probabil este ca aceste cartoteci nici să nu mai existe, căci, în acord cu progresul, suveranii de astăzi au tras concluzia din adevărul simplu că ceea ce nu există pe hârtie nu există în realitate”.

Pasajul de mai sus, selectat din ultimul capitol (intitulat chiar „Balticii”) al binecunoscutei Gândiri captive a lui Czesław Miłosz

R.S.R. – Republica Socialistă România
S.K.O.I. – Uniunea Tineretului Comunist
Iugoslav
Slt. – sublocotenentul
S.O.E. – Special Operations Executive
(Marea Britanie)
S.R.I. – Serviciul Român de Informații
R.P.R. – Republica Populară Română
S.S. – Schutzstaffel (Germania)
S.S.I. – Serviciul Special/Secret de
Informații
S.U.A. – Statele Unite ale Americii

T.B.C. – tuberculoză pulmonară
T.O. – tehnică operativă
Tov. – tovarășul
Trib. – Tribunalul
U.D.B., O.Z.N. – Serviciul de securitate al
Republicii Socialiste Federative Iugoslavia
U.F.D.R. – Uniunea Femeilor Democratice
din România
U.R.S.S. – Uniunea Republicilor Sovietice
Socialiste
U.S. – Uniunea Sovietică

Istoriografia contemporană sub impactul noilor surse primare¹

Problema accesului la arhivele istoriei recente este, la ora actuală, o preocupare pe plan internațional², dar și o temă ce stârnește, periodic, dezbateri (uneori chiar furtunoase) în mediile din România. Aceste dezbateri reușesc, uneori, să determine un ritm mai rapid de introducere în circuit a unor fonduri arhivistice.

În România, cercetarea istoriei recente, în special a istoriei regimului comunist, se lovește încă de anumite dificultăți privind accesul la documente. Alte dificultăți apar datorită subiectivității, uneori evidente, a surselor memorialistice. Subiectivitatea nu se referă doar la modul de prezentare al faptelor, ci și la selectarea acestora. Nu numai memoriile foștilor potențai comuniști ridică probleme de credibilitate a informației (asupra acestui aspect au insistat numeroși autori), ci și cele ale foștilor oponenți ai regimului instaurat în România după martie 1945. De pildă, în opinia noastră, mărturiile unor „activiști” locali ai rezistenței anticomuniste prezintă mai multă credibilitate, atunci când se referă la *absența* unei coordonări a diferitelor grupări sau chiar a *acțiunilor* spectaculoase decât cele ale unor personalități de mai mare notorietate, care au uneori tendința de a nega, pe lângă interpretarea dată de Securitate activității lor, și propria activitate în sine³.

În ceea ce privește arhivele, acestea sunt suspectate în primul rând în ceea ce privește integritatea lor. Situația nu este însă singulară în România, ba am putea spune, dimpotrivă. De pildă, în Germania (țara care se bucură de imaginea cea mai bună în privința asigurării accesului

¹ Text publicat în „Revista istorică”, serie nouă, tom XVII, 2006, nr. 1-4, pp. 23-32.

² Vezi, în acest sens, recente dezbateri din cadrul Adunării Parlamentare a Consiliului Europei și recomandările formulate privind facilitarea introducerii în circuitul științific al fondurilor documentare.

³ Nu ne pronunțăm asupra *motivației* actuale a acestor negări.

la documentele fostelor servicii informative comuniste), arhivele create de serviciul de spionaj militar și de serviciul de informații externe ale R.D.G. au fost distruse, autoritățile beneficiind, în acest sens, de acordul organizațiilor civice est-germane⁴.

O altă problemă care s-a ridicat în legătură cu arhivele Securității (căci la ele ne referim acum) este aceea că „asasinatele Securității sigur nu figurează în dosarele accesibile” (Emil Hurezeanu⁵).

Aprecierea de mai sus pare să vizeze, în principiu, perioada de după 1964, însă aceeași problemă persistă și în cazul unor deținuți politici decedați în închisori. În societatea românească, este de notorietate faptul că unii din aceștia au decedat ca urmare a lipsei de asistență medicală, autoritățile făcându-se astfel vinovate de asasinat. Două cazuri emblematice în acest sens sunt filozoful Mircea Vulcănescu (1904-1952) și fizicianul atomist George Manu (1903-1961).

Apărarea clasică a reprezentanților sistemului represiv, în sensul că decesul lui Vulcănescu ar fi fost unul accidental, este infirmată la o lectură atentă fie și numai a documentelor păstrate din corespondența Securității.

Astfel, încă în septembrie 1947 este înregistrată la Siguranță⁶ o petiție a Margaretei Vulcănescu, prin care aceasta solicita „asistență medicală și un tratament special soțului său Mircea Vulcănescu, în prezent deținut la penitenciarul Aiud”. Siguranța a transmis petiția Direcției Generale a Penitenciarelor (D.G.P.), la 22 septembrie 1947. La rândul ei, Serviciul Evidenței din cadrul D.G.P. înainta Direcției Generale a Securității Statului (D.G.S.S.) o adresă⁷ în urma unui „referat medical [de la Penitenciarul Jilava] din care se constată că deținutul internat politic Vulcănescu Mircea Aurel suferă de pleurezie stângă cu stare generală rea pentru care i se recomandă internare în Spitalul

⁴ Vezi *Împovărați de moștenirea Securității și Stasi. Răspunsuri germane, române și maghiare la o provocare istorică/ Die Erblast von Stasi und Securitate. Eine Debatte mit deutschen, rumänischen und ungarischen Antworten*, București, Ed. Compania, 2002, p. 17.

⁵ În *Ibidem*, p. 72.

⁶ Cu nr. 29.243/1947 – A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 232, vol. 23, f. 2.

⁷ *Ibidem*, f. 3.

Văcărești”. În consecință, se solicita avizul D.G.S.S. pentru internarea lui Vulcănescu, „pentru tratament”. Această adresă este datată însă cu trei ani și jumătate mai târziu decât petiția Margaretei Vulcănescu (nr. 9.947 S din 25 aprilie 1951). La capătul acestui lanț al slăbiciunilor morale și al rigorii administrative se afla Regiunea București a Securității, căreia i se adresa D.G.S.S., la 9 mai 1951⁸, cu solicitarea să „raportați relații complete și avizul dv. cu privire la transferarea de la penitenciarul Jilava la spitalul penitenciarului Văcărești” a lui Vulcănescu. Ei bine, răspunsul Regiunii București către D.G.S.S., emis la 26 mai 1951⁹, este cu adevărat stupefiant:

„[...] Sus-numitul în trecut nu a făcut parte din nici un partid politic, iar după 23 august 1944, nu s-a încadrat în nici o organizație democratică.

La A[rhiva] S[iguranței] nu este cunoscut.

Întrucât din fișa personală a sus-numitului ce o posedă la D.G.P., reiese că este la dispoziția D.G.S.S. fără a se cunoaște motivul reținerii, nu putem aviza transferarea sa de la Penitenciarul Jilava la Spitalul Penitenciarului Văcărești”.

Acest document este de-a dreptul neverosimil. Atât prin susținerea că Vulcănescu ar fi fost „reținut”, și nu „condamnat” (condamnarea acestuia petrecându-se în urma unui veritabil proces-spectacol, în 1948), cât și prin cea că motivul reținerii nu ar fi fost cunoscut (într-o guvernare responsabilă, ne-am permite să adăugăm, motivele acesteia ar fi într-adevăr inexplicabile, în ceea ce-l privește pe Mircea Vulcănescu¹⁰). De asemenea, reiese că identificarea motivelor pentru care un deținut se afla în detenție era o condiție prealabilă a acordării ajutorului medical, nicidecum un motiv întemeiat pentru punerea imediată în libertate a celor reținuți fără un motiv cunoscut (!).

⁸ Cu nr. 323/G/63.188 (*Ibidem*, f. 4).

⁹ *Ibidem*, f. 5.

¹⁰ Astfel, dacă ne este permisă o exprimare deloc academică, gura păcătosului adevăr grăia, acuzațiile aduse în cadrul procesului lui Vulcănescu fiind evident neîntemeiate. Vulcănescu fusese condamnat prin Deciziunea criminală nr. 27 din 6 februarie 1948 a Curții de Apel București, secția a IX-a (vezi *Ibidem*, ff. 44-45). În dosar există și o dactilogramă a celebrului *Ultim cuvânt* al filozofului (*Ibidem*, vol. 14, ff. 41-107).

În consecință, la 15 iunie 1951, D.G.S.S. – Secretariat comunica avizul nefavorabil transferului și internării la Văcărești¹¹. Ca atare, finalul era previzibil: la 8 noiembrie 1952, Penitenciarul Principal Aiud comunica Curții Supreme, secția penală, decesul lui Vulcănescu, survenit la 29 octombrie 1952, neuitând să menționeze de astă-dată motivarea arestării sale, în 1945 („crimă de război”)¹². De asemenea, la 31 octombrie 1952, când se întocmea și „inventarul de efecte [care au] fost proprietatea lui Vulcănescu”, se indica și decizia Curții Supreme prin care acesta fusese condamnat la 8 ani temniță grea¹³. Motivul declarat cu această ocazie al decesului era „suferind de miocard, pleurezie dublă, T.B.C.”.

Prin urmare, putem aprecia că, deși în dosare nu se regăsesc ordine exprese de asasinare a unor deținuți politici, un caz precum cel al lui Mircea Vulcănescu poate fi considerat ca un asasinat programat.

În ceea ce-l privește pe George Manu, acesta a încetat din viață în Penitenciarul Aiud, după o detenție de 13 ani¹⁴. La fel ca și circumstanțele arestării lui din 1948, data exactă a decesului este oarecum controversată și astăzi. Dacă monografia lui Gheorghe Jijie reține ca dată a decesului 12 aprilie 1961¹⁵, cel mai bun dicționar de persoane al Mișcării Legionare publicat după 1989 îl situează mai târziu, în anul 1962¹⁶. De asemenea, conform mărturiei Elenei Antonescu (sora lui George Manu), familia a considerat că decesul a survenit în 1962, deoarece atunci a primit de la Aiud un pachet cu „efectele și ceasul” lui Manu¹⁷. În schimb,

¹¹ *Ibidem*, vol. 23, f. 7.

¹² *Ibidem*, f. 24.

¹³ *Ibidem*, f. 25.

¹⁴ Acesta a fost condamnat în cadrul așa-numitului „lot Popp-Bujoiu” (Mișcarea Națională de Rezistență), prin sentința nr. 1.834 din 2 noiembrie 1948 a Tribunalului Militar București – vezi A.M.J., D.I.M., fond Penal, dosar nr. 14.900, vol. 3, ff. 147-202 f.+v.

¹⁵ Gheorghe Jijie, *George Manu*, f.l., Ed. Elisavros, [2002], p. 356.

¹⁶ Gh. Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, *Radiografia dreptei românești (1927-1941)*, București, Ed. FF Press, 1996, p. 112.

¹⁷ Interviu de Octavian Roske cu soții Elena și Virgil Antonescu, în Radu Ciuceanu, *Memorii*, vol. I, *Intrarea în tunel*, prefață și note de Octavian Roske, București, Ed. Meridiane, 1991, p. 335.

Certificatul de deces (seria D.R., nr. 354109)¹⁸ consemnază decesul lui Gheorghe Manu la 2 aprilie 1961, în Aiud. Fără a invoca alte circumstanțe ale morții, în certificat se menționează, ca bază a întocmirii lui, Actul de deces nr. 48 din 3 aprilie 1961, înregistrat, de asemenea, la Aiud. Opinăm că actul oficial este cel mai exact, data decesului fiind așadar 2 aprilie 1961¹⁹.

Data decesului nu poate provoca, în sine, dispute de natură etică, însă cauza lui este de natură să releve caracterul regimului instaurat la 6 martie 1945, și, cu atât mai mult, activitatea reprezentanților săi în cadrul sistemului penitenciar.

Astfel, decesul lui George Manu este pus (în sursele memorialistice și în tradiția orală cultivată de foștii deținuți politici din România) în modul cel mai direct în legătură cu gravele abuzuri comise de către conducerea Penitenciarului din Aiud, în special de colonelul Gheorghe Crăciun, directorul închisorii. Acesta ar fi condiționat acordarea tratamentului medicamentos de participarea lui Manu la așa-zisa reeducare politică a deținuților politici, în special legionari²⁰, condiție respinsă categoric de către acesta.

Există și alte mărturii care-l incriminează pe colonelul Crăciun în același sens. Unii dintre deținuții de la Aiud îl acuză de șantajarea unor

¹⁸ Am obținut o copie a acestui act oficial prin bunăvoința familiei Manu și a domnului avocat Victor Atanasiu, care a efectuat diligențele necesare la primăria Aiud.

¹⁹ În studiul introductiv la Testis Dacicus (George Manu), *În spatele Cortinei de fier*, București, Ed. Kullsys, 2004, am menționat și noi ca dată a decesului ziua de 12 aprilie 1961 (vezi p. 79). Am optat la acea oră pentru versiunea d-lui Jijie atât din considerație pentru îndelungatul său efort de documentare, cât și datorită relațiilor mai vechi pe care le avea cu familia Manu și, totodată, prezenței sale în Penitenciarul Aiud. Am intrat în posesia documentului eliberat de Primăria Aiud după finalizarea studiului introductiv.

²⁰ În 1937, George Manu devenise membru al Mișcării Legionare, în 1943 fiind chiar conducător interimar al Mișcării din interior. Acesta s-a distins însă printr-o atitudine moderată, fiind un oponent al facțiunii violente din cadrul Legiunii. Adversar intransigent al comunismului, Manu s-a preocupat, după 1944, de o nouă construcție politică, ce ar fi urmat să preia doar anumite elemente considerate pozitive din ideile legionare.

deținuți bolnavi²¹, alții susțin că l-ar fi ucis, prin aceeași metodă a condiționării medicației de colaborarea activă, pe scriitorul Constantin Gane²², și exemplele pot continua. Sursele sunt totuși contradictorii (de pildă, Petre Pandrea, deținut la Aiud în aceeași perioadă, afirmă categoric că Manus fusese internat, la un moment dat, în spitalul închisorii, moartea lui săvârșindu-se în acest loc²³), chiar dacă controversate²⁴. Este adevărat că nu reiese, din textul lui Pandrea, dacă internarea

²¹ „Directorul închisorii știa că fratele meu este avocat. Era informat că este fiu de legionar martirizat în anul 1939... De aceea a ținut neapărat să-l murdărească în lăturile «reeducării», fără a ține cont că încă era destul de bolnav. L-a șantajat ca să participe la «reeducare» în unul din cluburi” (Octavian Voinea, *Masacrarea studențimii române în închisorile de la Pitești, Gherla și Aiud*, mărturii redactate de Gheorghe Andreica, București, Editura Majadahonda, 1996, p. 174). Nu reiese cu claritate dacă motivul șantajului au fost medicamentele, dar această variantă pare mult mai plauzibilă decât apartenența politică a tatălui, aceasta fiind oricum arhicunoscută pentru toți cei deținuți la Aiud.

²² „În zărcă mai era scriitorul Contantin Gane, autorul neîntrecutelor *Trecute vieți de doamne și domnițe*. Era bătrân și bolnav. Îi băgaseră în celulă un tânăr student, să-l mai întoarcă în patul din care nu mai putea coborî. Venea colonelul din când în când, și zicea Gane:

- Domnule colonel, aș vrea niște medicamente, să-mi ușureze boala.
- Dăm, dacă scrii ceva pentru noi.
- Nu scriu!
- Atunci nu dăm nici noi medicamente.

Anume îl țineau, ca să-l șantajeze cu scrisul, deși ar fi trebuit să fie eliberat împreună cu ceilalți bătrâni și bolnavi [în 1962, din Penitenciarul Aiud fuseseră eliberați numeroși deținuți bolnavi – n. S.B.-M.]. Într-o zi, studentul a anunțat la perete că a murit domnul Gane” (Preot Ioan Bărdaș, *Calvarul Aiudului. Din suferințele unui preot ortodox*, text îngrijit și notă biografică de Georgeta Pop, cuvânt înainte de Ana Blandiana, București, Editura Anastasia, 1999, p. 82). Părintele Bărdaș fusese arestat în 1948, pentru implicarea sa în mișcarea de rezistență.

²³ Vezi Petre Pandrea, *Reeducarea de la Aiud*, ediție îngrijită de Nadia Marcu Pandrea, București, Ed. Vremea, 2000, pp. 259-261.

²⁴ Pandrea și-a redactat memoriile nu în libertate, ci în timpul detenției, asigurându-i-se această facilitare de către conducerea penitenciarului. Evident, nu era vorba de un simplu gest de caritate, însă nu putem subscrie la interpretarea lui Gheorghe Andreica. Acesta susține că motivația lui Pandrea în redactarea memoriilor ar fi fost

s-a făcut *la timp*. În memoriile lui Nistor Chioreanu (companion al lui Manus atât în cadrul procesului Mișcării Naționale de Rezistență din 1948, cât și în celula de la Aiud), reiese că Manus nu a solicitat la timp asistența medicală, insistențele în acest sens ale colegilor săi fiind tratate cu aroganță de către gardieni, internarea în spital survenind astfel prea târziu²⁵. Probabil că aceasta este varianta cea mai apropiată de realitate, care însă nu absolvă, evident, autoritățile de culpa neglijenței față de deținuții politici bolnavi. Este chiar foarte posibil ca episodul șantajului făcut de colonelul Crăciun să fie măcar parțial adevărat, însă într-o dată anterioară zilelor premergătoare decesului (Gabriel Bălănescu, și el coleg de celulă cu atomistul, scrie că Manus însuși îi confirmase autenticitatea episodului²⁶). În astfel de situații (există și alte cazuri similare), adevărul este dificil de reconstituit numai după documentele care s-au păstrat în arhive.

Cercetătorii nu trebuie însă să dispare din cauza acestor dificultăți. În arhivă există suficiente documente în măsură să infirme pretențiile colonelului Crăciun de a fi fost un director binefăcător, chiar unul care „a pregătit eliberarea deținuților politici”²⁷, prin facilitarea „reeducării” lor, necesară înaintea reintegrării în societate. Unele documente dovedesc inclusiv rolul direct al lui Gheorghe Crăciun în înăsprirea condițiilor de detenție de la Aiud, încă dintr-o perioadă când acesta ocupa alte funcții în aparatul de Securitate.

„o lingură de arpacaș adăugată zilnic sau din când în când în gamelă” (Gheorghe Andreica, *Pentru o lingură de arpacaș. Meschinăriile lui Petre Pandrea de la închisoarea Aiud, 1959-1964*, f.l., Ed. Metafora, 2005, 316 p). Cumnatul lui Lucrețiu Pătrășcanu nu ni se pare deloc meschin, ci doar un adversar politic al legionarismului, ale cărui opinii puteau deveni utilizabile de către regimul comunist, în contextul reeducării de la Aiud a foștilor legionari.

²⁵ Nistor Chioreanu, *Morminte vii*, ediție îngrijită și prefațată, note de Marius Cristian, Iași, Institutul European, 1992, pp. 313-314.

²⁶ Gabriel Bălănescu, *Din împărăția morții*, Timișoara, Ed. Gordian, 1994, p. 218.

²⁷ Eliberarea deținuților politici fusese oricum hotărâtă la nivelul conducerii P.M.R., astfel încât, fie și „nereeducați”, acestora li s-ar fi dat drumul oricum în 1964. În plus, promisiunile conducerii de la Aiud privind o reintegrare rapidă și totală a celor „reeducați” s-au dovedit iluzorii.

În privința tratamentului aplicat deținuților de la Aiud, am putea lua, ca exemplu, cazul lui Aurel Călin. Legionar binecunoscut în zona Ardealului, acesta a fost arestat și condamnat în 1949, de către Tribunalul Militar Cluj²⁸, la 25 ani muncă silnică, pentru uneltire contra ordinii sociale. Este grațiat în 1964, fiind eliberat din penitenciarul Aiud. În adeverința-caracterizare, eliberată cu această ocazie și semnată de același colonel Gheorghe Crăciun, se spune doar atât: „A fost pedepsit disciplinar cu 48 zile izolare pentru [deținere de] obiecte interzise, încălcarea ordinii interne, luare de legături, nerespectarea programului etc.”²⁹. Nu există o caracterizare propriu zisă, comandantul unității 0622 considerând, probabil, că volumul pedepselor disciplinare și, mai ales, motivația lor, spunea totul despre profilul moral și politic al deținutului. Un ochi obiectiv realizează însă astăzi cât de meschine erau motivele pentru care deținuții politici din Aiud (și nu numai) erau pedepsiți. La „luarea de legături” (exprimare neclară, dar gravă, ca și când ar fi vorba de legături cu cine știe ce agenturi din afara penitenciarului) se referă, de pildă, raportul din 29 iulie 1959³⁰:

„În ziua de 29.07.1959 ora 6,30 deținutul Călin N. Aurel cam. 55 condamnat la 25 ani pentru Legionar din secția Zarcă a spus următoarele: În ziua arătată mai sus deținutu respectiv a fost găsit de mine întimp ce executam programul de tinete înpletind la o bucată de sfoară ceo confecționase dintr-o pereche de ceorapi de alui spunând el așa. La întrebarea mea de restu de ceorapi aspus că nu mai are făcându-i control am mai găsit acestea lea făcut cu scopu de lea transmite mai departe. Propun a fi pedepsit cu 5 zile izolare. /Semnat, plutonier indescifrabil/”³¹. Raportul are o adnotare (semnată și ea indescifrabil, sigur însă cu siguranță nu de către colonelul Crăciun): „Din lipsă de spațiu nu a executat pedeapsă”³². Într-o evidență a pedepselor disciplinare executate de Aurel

²⁸ Prin sentința nr. 1551/1949.

²⁹ A.M.J., T.M.T. Cluj, fond Penal, dosar nr. 504/Bihor, vol. 16, f. 4. Adeverința-caracterizare este datată 15 iulie 1964.

³⁰ Reproducem documentul cu ortografia originală.

³¹ A.M.J., T.M.T. Cluj, fond Penal, dosar nr. 504/Bihor, vol. 16, f. 12.

³² Ni se pare exclus ca neexecutarea pedepsei să fie urmarea unui gest umanitar al

Călin, pedeapsa neexecutată figurează totuși³³. Din această evidență, reiese că, la Aiud, a executat 43 zile de izolare, și nu 48, cum se arată în adeverința-caracterizare. Se pare că numărătoarea a fost făcută în grabă, luându-se în calcul și una-două din pedepsele anterioare (3 zile la Jilava și alte 5 la Gherla). Cifra 48 nu poate reprezenta nici totalul pedepselor disciplinare din detenție, deoarece în dosar sunt menționate și alte pedepse (de exemplu, 3 zile izolare cu regim sever în 1956, pentru vina de a fi „vorbit pe geam cu alți deținuți din alte camere”) ³⁴. Această pedeapsă, anterioară celor de la Gherla și Jilava, a fost efectuată, conform documentelor existente, tot la Aiud. Reiese deci că deținutul a avut și alte treceri prin acest penitenciar. Lista pedepselor³⁵ nefiind completă, putem totuși presupune că numărul de 48 ar putea fi real. Merită menționate, pentru o mai bună înțelegere, pedepsele executate la Aiud, în perioada 1958-1963³⁶, precum și justificarea lor: 7 zile izolare („a fost găsit cu două bucăți cârpă scrisă”), 3 zile izolare („a bătut alfabetul morse în perete”), 10 zile izolare („a stat culcat în pat după masa de prânz”), 5 zile izolare („a fost prins împletind la o bucată de sfoară”), 3 zile izolare („a fost găsit cântând în cameră”), 3 zile izolare („a fost găsit dormind în timpul zilei”), 5 zile izolare („nerespectarea programului”) și 7 zile izolare cu regim sever („nerespectarea regulamentului”).

Una din pedepse (cea al cărei raport l-am citat integral mai sus) a fost ocazionată, așadar, de utilizarea „metodei Manu” (numită de gardieni „împletirea unei bucăți de sfoară”) pentru comunicarea cu alți deținuți. Nu putem deocamdată evalua câte pedepse s-au dictat la Aiud pentru acest motiv, însă ne putem da seama de rolul important jucat de George Manu în universul concentraționar. Deși n-a reușit să

unui ofițer, camuflat în dosul unei justificări tehnice (lipsa de spațiu). Mai degrabă, adnotarea ne sugerează lipsa de omenie cu care era condus penitenciarul Aiud, având în vedere (și) numărul mare de pedepse cu izolarea (cu rezultatul umplerii spațiului de pedeapsă).

³³ *Ibidem*, f. 103v.

³⁴ *Ibidem*, f. 48.

³⁵ *Vezi ibidem*, f. 103v.

³⁶ Pentru anul 1964, nu este menționată nici o pedeapsă disciplinară.

răstoarne regimul comunist, lipsit de posibilitatea de a învinge sistemul său represiv, fizicianul și-a păstrat constant valoarea de exemplu și a jucat, prin relațiile cu deținuții și abilitățile cu care i-a dotat, un important rol consolator.

Faptul că, și în anii '90, un George Manu, de pildă, a fost cunoscut mai mult din mărturiile unor colegi de formație științifică sau de detenție (în cadrul cărora se insista mult pe refuzul său interbelic de a se stabili în Franța, unde i se asigura o carieră fulminantă) se datorează accesului îndelung amânat la sursele documentare. În ceea ce privește Mișcarea Legionară, cel puțin, accesul la documente a fost restricționat măcar până în 1989. Francisco Veiga, autorul unei teze de doctorat pe această temă, susținută la Universitatea din Barcelona în 1987, după opt ani de cercetări, recunoștea franc limitele inerente ale demersului său: „Baza ei documentară este implicit limitată, căci în această perioadă arhivele românești nu au fost accesibile cercetătorilor occidentali, iar tema Legiunii, Gărzii de Fier era absolut tabu. Totuși a fost utilizată o bibliografie voluminoasă, s-a apelat la acele surse documentare accesibile în Occident și s-a recurs la anumite mărturii verbale”³⁷. Armin Heinen, de asemenea autorul unei teze de doctorat pe aceeași temă (și tot în anii '80), remarcă și el că „În timp ce pentru Europa Centrală, de Sud și de Vest ne stau deja la dispoziție sau sunt pe cale de a fi definitive primele lucrări de bază, fascismele din Europa de Sud-Est constituie încă o lacună în cercetarea fascismului. Motivele se găsesc mai puțin în barierele de limbaj, cât în politica restrictivă privind arhivele din țările «socialismului real» aflate astăzi în blocul estic”³⁸. Însă nu numai autorii străini au resimțit cu acuitate lipsa accesului direct la arhive. Grigore Traian Pop, de pildă, autorul unei încercări de istorie obiectivă

³⁷ Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier, 1919-1941. Mistica ultranaționalismului*, traducere de Marian Ștefănescu, București, Editura Humanitas, 1993, p. 9.

³⁸ Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail”, mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional*, ediția a II-a, traducere din germană de Cornelia și Delia Eșianu, control științific Florea Ioncioaia, București, Ed. Humanitas, 2006, p. 15. Pentru interpretarea, extrem de comprehensivă, pe care autorul o dă termenului de „fascism”, vezi *Ibidem*, p. 13.

a Gărzii de Fier, în mai multe volume³⁹, reproșa accesul restricționat și preferențial la „o bună parte a informației despre fenomenul legionar (aflată în arhive secrete, cu acces riguros supravegheat⁴⁰, chiar și numai interesul pentru conținutul acestor documente putând fi considerat suspect”⁴¹. Reproșul datează din deceniul trecut, însă vizează realitățile perioadei comuniste⁴², sesizând impactul de durată pe care ocultarea surselor primare l-a avut asupra credibilității istoriografiei problemei. Chestiunea devenea și mai complicată atunci când problematica legionară se intersecta cu cea a serviciilor secrete (cum este și cazul temei pe care am abordat-o noi). Din acest punct de vedere, dificultățile apar, de regulă, în toate țările implicate⁴³. Pe e altă parte, păstrarea unor

³⁹ Grigore Traian Pop, *Garda, Căpitanul și arhanghelul din cer. O istorie obiectivă a mișcării legionare*, București, Editura Eurasia, vol. I-III, 1995-1997.

⁴⁰ Uneori, dosarele cercetate de istorici înainte de 1989 și aflate în custodia Securității erau citate „conspirativ”, cu indicative ale Arhivelor Statului (vezi, de pildă, în cărțile lui Horia Brestoiu dedicate activităților de spionaj din România anilor 1939-1944).

⁴¹ Grigore Traian Pop, *op. cit.*, vol. I, p. 23.

⁴² Dificultăți legate de accesul la arhive au existat și în afara perimetrului reprezentat de „lagărul comunist”. De regulă, dificultățile din Occident au fost temporare și neimputabile, obiectiv, autorităților locale, precum în cazul Germaniei de Vest: „În deceniul imediat postbelic condițiile pentru cercetarea istoriei contemporane nu erau prea prielnice în fosta Republică Federală Germania. Întreaga cantitate de documente din arhivele centrale germane fusese ori distrusă în condițiile războiului, ori declarată de Națiunile Unite învingătoare pradă de război, și ca atare confiscată și transportată în S.U.A., Anglia, U.R.S.S. Prin urmare, pentru o vreme, studiul istoriei contemporane germane era aproape o imposibilitate” (Stelian Neagoe, „Andreas Hillgruber”, în Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române (1938-1944)*, ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, București, Ed. Humanitas, 1994, p. 7). Interesant este că o situație asemănătoare a apărut și după reunificarea Germaniei (în 1990), părți din arhiva creată de celebra Stasi fiind transportată în U.R.S.S. și S.U.A.

⁴³ Vezi, în acest sens, Gh. Buzatu, *Războiul mondial al spionilor (1939-1989)*, Iași, Ed. B.A.I., 1991, p. 151: „Nu încapă nici un fel de îndoială însă că, pentru «descifrarea» istoriei serviciilor secrete, studiul arhivelor, oferind cel mai serios temei, reprezintă un obiectiv pe cât de răvnit pe atât de anevoios. Astfel suntem